

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

**Može li vrijeme latencije služiti kao indikator socijalno poželjnog
odgovaranja na upitnicima ličnosti?**

DIPLOMSKI RAD

MENTOR:

Dr. sc. Branimir Šverko

STUDENTICA:

Ema Pap

Zagreb, 2007.

SADRŽAJ:

Sažetak.....	3
1. Uvod.....	4
1.1. Psihologijski mjerni instrumenti u postupku selekcije.....	4
1.2. Povezanost osobina ličnosti i radne uspješnosti.....	5
1.3. Utjecaj socijalno poželjnog odgovaranja na rezultate testiranja.....	6
1.4. Metode za smanjivanje efekta socijalno poželjnog odgovaranja.....	10
1.5. Vrijeme latencije – još jedan pokušaj smanjivanja efekta socijalno poželjnog odgovaranja.....	13
2. Problem.....	14
3. Metoda.....	15
3.1. Sudionici	15
3.2. Instrumentarij.....	16
3.3. Postupak.....	17
3.4. Priprema podataka za obradu.....	18
4. Rezultati.....	19
5. Rasprava.....	24
6. Zaključak.....	30
7. Literatura.....	31
8. Prilog.....	34

Može li vrijeme latencije služiti kao indikator socijalno poželjnog odgovaranja na upitnicima ličnosti?

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati postoji li razlika u vremenu odgovaranja na upitniku ličnosti između ispitanika koji iskreno odgovaraju i onih koji su instruirani da odgovaraju u socijalno poželjnom smjeru. Također nastojali smo ispitati postoji li razlika u vremenu odgovaranja na socijalno osjetljive i socijalno neosjetljive čestice upitnika između "iskrenih" ispitanika i onih koji iskrivljuju svoje odgovore. Istraživanjem su ispitani nezavisni uzorci ispitanika u 2 motivacijske situacije: situaciji iskrenog odgovaranja (N=66) i situaciji uputom induciranoj iskrivljavanju odgovora u socijalno poželjnom svjetlu (N=56). U obje situacije korištena je on-line forma IPIP-100 upitnika koji mjeri 5 dimenzija ličnosti: neuroticizam, ekstraverziju, intelekt, savjesnost i ugodnost. Za potrebe ovog istraživanja izradili smo program koji mjeri vrijeme odgovaranja na svaku česticu upitnika. Rezultati su pokazali da ne postoji razlika u ukupnom vremenu odgovaranja na čestice, između ispitanika koji iskreno odgovaraju i onih koji se predstavljaju u boljem svjetlu. Također, nije se pokazala razlika u vremenu latencije između socijalno osjetljivih i socijalno neosjetljivih čestica između ove dvije motivacijske situacije.

Ključne riječi: upitnik ličnosti, iskrivljavanje odgovora, socijalna poželjnost, vrijeme latencije

ABSTRACT

The aim of this study was to explore test-item response latencies on a personality questionnaire between groups instructed to respond honestly or fake good. We also explored test-item response latencies on items prone to response distortion and items resistant to response distortion between subjects responding honestly and subjects instructed to fake good. The study was done in two motivational conditions: honest (N=66) and fake good (N=56). In these two situations the same instruments were used: on-line form of IPIP-100 questionnaire for measurement of five broad personality dimensions: emotional stability, extraversion, intellect, conscientiousness and agreeableness. The computer recorded responses and gathered response latencies (interval between item presentation and subjects response). The results have shown no difference on total test-item response latency between subjects instructed to respond honestly or fake good. Also we found no difference in test-item response latency on items prone to response distortion and items resistant to response distortion between two motivational conditions.

Keywords: personality questionnaire, response distortion, social desirability, item-response latency

1. UVOD

1.1 PSIHOLOGIJSKIH MJERNI INSTRUMENTI U POSTUPKU SELEKCIJE

Psihologijski mjerni instrumenti se često koriste pri izboru radnika za posao. Njihova se upotreba smatra korisnom pri donošenju odluka, ako povećavaju vjerojatnost povoljnog ishoda, a troškovi njihove primjene ne prelaze ukupnu dobit. Testiranje u svrhu odabira kadrova će biti korisno ako se njime povećava broj uspješnih zaposlenika. Tada će povećanje produktivnosti biti veće od troškova testiranja. Visoka kvaliteta podataka, djelotvornost testova u pogledu utrošenog vremena i novca, razlozi su koji govore u prilog upotrebe testova za donošenje kvalitetnijih odluka (Jackson, 2000). Primjena standardiziranog postupka isplativija je u odnosu na subjektivne metode koje su osjetljive na utjecaj predrasuda i pristranosti ispitivača. Nadalje, raspodjelom ljudi na poslove koji odgovaraju njihovim intelektualnim kapacitetima i koji su im zanimljivi može utjecati na smanjeni odljev zaposlenika čime se izbjegavaju novi troškovi upošljavanja i izobrazbe novih zaposlenika. Prilikom odabira zaposlenika prakticira se upoznavanje ljudi uz pomoć životopisa, preporuka, intervjua, školskih kvalifikacija, radnih proba, te psiholoških testova. Testovi predstavljaju značajan izvor podataka o potencijalnim kandidatima za određeno radno mjesto. Kao i druge metode procjene, i testovi imaju svoje nedostatke, no oni su nam od velike koristi u postupku odlučivanja.

U selekcijskom postupku najčešće se koriste testovi sposobnosti, testovi znanja i vještina, te testovi ličnosti. Uz pomoć testova sposobnosti utvrđuju se opći preduvjeti (nisu rezultat specifičnog iskustva ili treninga) za vršenje neke aktivnosti. Istraživanja u ovom području su pokazala da je radna uspješnost najviše povezana s općom intelektualnom sposobnošću (Schmidt i Hunter, 1998). Stoga su testovi opće intelektualne sposobnosti najbolji pokazatelji radne uspješnosti, najprikladniji su i najčešće se koriste u selekcijskom postupku. Njihova glavna prednost je što su visoko pouzdani i valjani, te stoga pružaju točne procjene kandidata (Jackson, 2000). Iako se ovi testovi čine osobito privlačnim, testovi posebnih znanja i vještina jednako su korisni organizacijama. U selekcijskom postupku teže je obrazložiti odabir kadrova samo na temelju opće sposobnosti. Također na taj način može doći do “pretjerane selekcije”, kada se odabiru kandidati koji su previše stručni za neki posao. Takvim

zaposlenicima će posao vjerojatno biti dosadan i postoji opasnost odljeva radnika. U nekim situacijama testovi posebnih sposobnosti bolje prognoziraju od testova opće sposobnosti. Kad se kandidati ne razlikuju značajno u općoj intelektualnoj sposobnosti (npr. osobe koje imaju završeni fakultet) tada nam više koriste informacije o njihovim međusobnim razlikama (na primjer u verbalnoj sposobnosti). Upotreba i oslanjanje na više testova jamči bolju procjenu i izbor zaposlenika. Uz pomoć testova znanja ispituje se u kojoj mjeri je kandidat već stekao određeno znanje, radne navike i specifične vještine. Ovi testovi nikad nisu čisti, već rezultati dobiveni na testovima znanja reflektiraju i neke sposobnosti ispitanika. O razlikama u osobinama ili tipičnim ponašanjima značajne informacije nam daju testovi ličnosti. Među testovima ličnosti upitnici ličnosti su najraširenija metoda za ispitivanje osobina ličnosti (Cooper i Robertson, 2007). S obzirom na sve veću upotrebu testova u postupku izbora radnika za posao u ovom radu ćemo se detaljnije osvrnuti na njihove karakteristike i doprinos u postupku selekcije.

1.2. POVEZANOST OSOBINA LIČNOSTI I RADNE USPJEŠNOSTI

Koliki utjecaj imaju osobine ličnosti na uspješnost u životu ukazala nam je već Termanova studija nadarene djece. Terman i sur. (1921 prema Cravens 1992) izdvojili su 1500 djece čiji je IQ prelazio vrijednost 140, a zatim su ih pratili 40 godina. U početku ove longitudinalne studije izdvojena djeca su u svemu bila naprednija od svojih vršnjaka (bili su teži pri rođenju, brže su prohodali, bolje su čitali, te su bili dobro socijalno prilagođeni). Kad su odrasli bili su i dalje superiorni, ali ne svi. Neki su imali neuspjeha na koledžu, neki na poslu. Podijeljeni su u tri skupine: uspješni, srednje uspješni i neuspješni. Iako su svi bili visoko inteligentni nisu bili jednako uspješni. Ovim su razlikama bitno pridonijele razlike u osobinama ličnosti, motivaciji za postignućem i socijalnoj prilagođenosti. Iako je opća inteligencija najbolji prediktor radne uspješnosti, ne smijemo zanemariti važnost osobina ličnosti. Wechsler (1950) smatra da je “opća inteligencija funkcija ličnosti kao cjeline” (prema Bosnar, Knezović, Prot, Rijavec, Zarevski, 1984).

Postavlja se pitanje kako osobine ličnosti utječu na radnu uspješnost. S jedne strane motivacija za rad ovisi o osobinama ličnosti. Na primjer ekstroverti će biti više motivirani za rad na poslovima koji uključuju kontakte s drugim ljudima, nego za uredske, administrativne poslove. S druge strane osobine ličnosti pojedinca utječu na reakcije drugih. Metaanalitičke studije pokazale su da dimenzije ličnosti predviđaju radnu uspješnost (Dilchert, Ones,

Viswesvaran & Deller, 2006). Barick, Mount i Judge su (2001), na temelju metaanalize prediktivne valjanosti dimenzija ličnosti mjerenih u sklopu 5 faktorskog modela, pokazali da savjesnost valjano predviđa razne kriterije radne uspješnosti za sve skupine zanimanja, emocionalna stabilnost opću radnu uspješnost u svim zanimanjima, te da su ekstraverzija, ugodnost i otvorenost iskustvima valjani prediktori specifičnih kriterijskih varijabli. Ekstraverzija predviđa radnu uspješnost u rukovođenju, policiji i prodaji te uspjeh u treningu i timskom radu, ugodnost u timskom radu, a otvorenost iskustvima uspjeh u treningu (Barick i Mount, 1996; Tett i sur. 1991).

Devijantna ponašanja na poslu poput krađe i nasilja zaposlenika, povezana su s potencijalnim ugrožavanjem drugih zaposlenika, klijenata i društva općenito (Ones, Viswesvaran, & Schmidt, 1993). Konzumiranje narkotika kod zaposlenika može biti povezano s apsentizmom, smanjenim dohotkom (Normand, Salyards, & Mahoney, 1990, prema Holden, 1995), nezgodama na radu, povećanim troškovima zdravstvenog osiguranja, napuštanjem posla, produživanjem pauza za ručak, spavanjem na poslu i odnošenjem organizacijskog inventara kući. Rješenju ovih problema može pridonijeti predispitivanje zaposlenika uz pomoć testova i upitnika, kako bi se na vrijeme detektirala sklonost ka devijantnom ponašanju (Hogan & Hogan, 1989, prema Holden, 1995).

Postojanje povezanosti osobina ličnosti s radnom uspješnošću i ponašanjem na poslu ohrabrila je industrijske i organizacijske psihologe u korištenju testova ličnosti u selekcijske svrhe.

No upotreba upitnika ličnosti pri izboru kadrova prilično je sporna. Neki psiholozi tvrde da je nedovoljno dokaza koji idu u prilog njihove valjanosti za predviđanje radne uspješnosti. Za to se navode dokazi poput onih da upitnici ličnosti mjere sklonosti za određene aktivnosti, a ne i sposobnost za bavljenje tom aktivnošću. Nadalje, upitnici ličnosti temelje se na samoopažanju i samoprocjenama stoga su u postupku selekcije osobito podložni svjesnom ili nesvjesnom iskrivljavanju.

1.3. UTJECAJ SOCIJALNO POŽELJNOG ODGOVARANJA NA REZULTATE TESTIRANJA

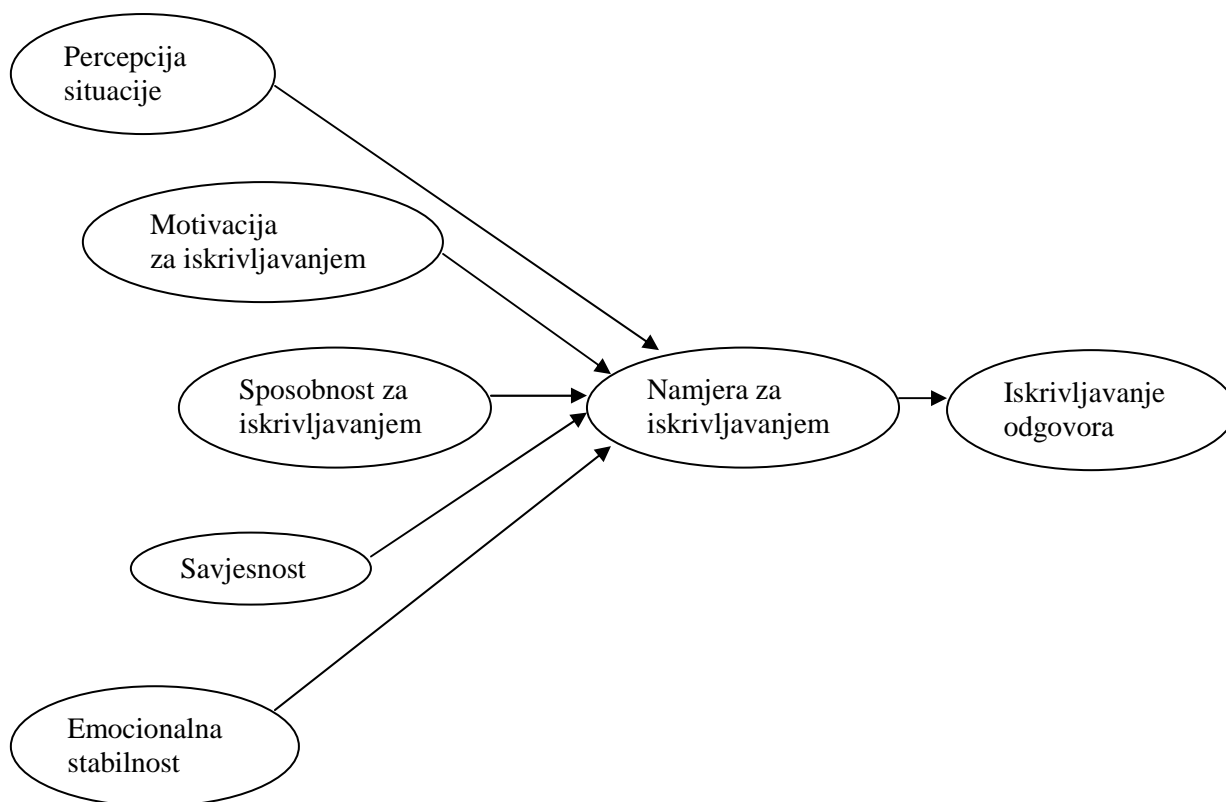
Brojna istraživanja u ovom području nastojala su ispitati kakav je utjecaj socijalno poželjnog odgovaranja na rezultate testiranja uz pomoć upitnika ličnosti. U tom nastojanju istraživači su pokušali odgovoriti na sljedeća pitanja:

- 1) Mogu li ispitanici iskrivljavati svoje odgovore na upitnicima ličnosti i postoje li individualne razlike u sposobnosti i motivaciji za iskrivljavanjem odgovora?
(McFarland & Ryan, 2000 prema Dilchert, Ones, Viswesvaran & Deller, 2006)
- 2) Iskrivljuju li ispitanici svoje odgovore na upitnicima ličnosti u situacijama gdje postoji visoka motivacija za disimulacijom, kao što je na primjer izbor radnika za posao?
(Donowan, Dwight & Hurtz, 2003 prema Dilchert i sur. 2006)
- 3) Kako iskrivljavanje odgovora utječe na kriterijsku i konstruktnu valjanost dobivenih podataka? (Ellingson, Smith & Sacket, 2001; Satrk, Chernyshenko, Chan, Lee & Drasgow, 2001 prema Dilchert i sur. 2006)
- 4) U kolikoj su mjeri nastojanja da se kontrolira socijalno poželjno odgovaranje zaista učinkovita? (Holden, Wood, Tomashewsky, 2001)

Metaanalitičke studije u ovom području su pokazale da sudionici mogu, kada se od njih to traži, iskriviti rezultate na upitniku ličnosti (Hough et al. prema Holden i sur. 2001, Viswesvaran & Ones, 1999 prema Dilchert i sur. 2006). Nadalje rezultati istraživanja upućuju na postojanje individualnih razlika u sposobnosti i motivaciji za iskrivljavanjem odgovora (McFarland & Ryan, 2000 prema Dilchert i sur, 2006).

Psiholozi su proveli niz istraživanja kako bi odgovorili na pitanja koji psihološki procesi leže u osnovi iskrivljavanja odgovora na testovima ličnosti. Razumijevanje antecedenata iskrivljavanja odgovora moglo bi voditi ka boljem razumijevanju kako iskrivljavanje odgovora utječe na konstruktnu i kriterijsku valjanost upitnika ličnosti, te utjecaja iskrivljavanja odgovora na donošenje odluka u selekcijskoj situaciji.

Mueller-Hanson, Heggstad i Thornton (2006) su predložili integrativni model iskrivljavanja odgovora prema kojem iskrivljanju odgovora na testovima ličnosti neposredno prethodi namjera, a posredno prethode percepcija situacije, sposobnost za iskrivljavanje odgovora, spremnost na iskrivljavanje odgovora, savjesnost i emocionalna stabilnost. Empirijska provjera ovog modela pokazala je da na iskrivljavanje odgovora snažno utječe percepcija situacije, kao i da su dimenzije ličnosti savjesnost i emocionalna stabilnost značajno povezane sa iskrivljavanjem odgovora.

Slika 1. Konceptualni model iskrivljavanja odgovora
(Mueller-Hanson, Heggstad i Thornton, 2006)

Budući da na iskrivljavanje odgovora veliki utjecaj ima percepcija situacije organizacije bi mogle ublažiti efekt socijalno poželjnog odgovaranja na rezultate na upitnicima ličnosti utječući na stavove i vjerovanja kandidata koji se natječu za radno mjesto. Prijašnja istraživanja su pokazala da upozorenja o postojanju skala na testovima ličnosti koje mogu detektirati iskrivljavanje odgovora utječu na smanjenje socijalno poželjnog odgovaranja (Dwight & Donovan, 2003 prema Mueller-Hanson i sur., 2006).

Neki autori smatraju da svaka komunikacija uključuje laganje u određenom stupnju (DePaulo, Kashy, Kirkendol, Wyer & Epstein, 1996 prema Dilchert, Ones, Viswesvaran & Deller 2006). Hogan (2005 prema Dilchert i sur., 2006) predlaže objašnjenje prema kojem je laganje evolucijski mehanizam koji ljudima pomaže kako bi lakše došli do resursa. U svakom slučaju laganje ili socijalno poželjno odgovaranje je dio ljudske prirode i kao takvo veoma važna tema u psihologiji, a naročito u području profesionalne selekcije gdje je motivacija za disimulacijom posebno izražena.

Na pitanje u kojoj mjeri dolazi do iskrivljavanja odgovora u selekcijskoj situaciji istraživanja su dala mješovite rezultate. Munivrana i Knezović (1981), Žužul, Knezović i Vizek-Vidović (1990), kao i Galić i Jerneić (2006) su pokazali da iskrivljavanje odgovora posebno dolazi do izražaja u situacijama u kojima su ispitanici prirodno motivirani na iskrivljavanje profila kao što je natjecanje za radno mjesto.

Jackson, Wroblewski i Ashton (2001) nalaze da je u uzorku od 3760 kandidata za mjesto zaštitara u privatnoj zaštitarskoj organizaciji bio znatno više izražen efekt iskrivljavanja odgovora u odnosu na situaciju eksperimentalno induciranog iskrivljavanja odgovora (Holden i sur., 2001). Problem s odgovaranjem na pitanje u kojoj mjeri dolazi do iskrivljavanja u selekcijskoj situaciji je taj što je u ovim istraživanjima najčešće korišten nacrt s ponovnim testiranjem na kraju selekcijskog postupka, odmah nakon primanja na posao, ili se kandidati uspoređuju sa već zaposlenim radnicima. Bitan nedostatak ovakvih usporedbi je što se zanemaruje drugačija motivacija koju imaju kandidati za posao i već zaposleni ispitanici. Nadalje u istraživanjima u kojima je korišten zavisni nacrt, uspoređuju se odgovori na upitnicima ličnosti ispitanika kada su u stvarnoj selekcijskoj situaciji i kada su primljeni na radno mjesto. U ovakvim nacrtima zanemaruje se motivacija koja je različita u ove dvije situacije, ali se zanemaruju i promjene do kojih može doći usljed socijalizacije i iskustva na radnom mjestu. Također u ovim istraživanjima uspoređuju se samo oni ispitanici koji su primljeni na radno mjesto što je dodatno ograničenje za donošenje zaključaka. Ones & Viswesvaran (2003 prema Dilchert i sur. 2006) navode da bi iz gore navedenih razloga stvarne razlike u iskrivljavanju odgovora između kandidata za posao i zaposlenih radnika mogle biti daleko manje dramatične, nego što se to pretpostavlja na temelju do sada dobivenih rezultata. Često se u ovim istraživanjima kao ispitanici pojavljuju studenti koji po sociodemografskim karakteristikama bitno odstupaju od kandidata. Nova istraživanja u ovom području su nužna kako bismo mogli odgovoriti na pitanje iskrivljuju li kandidati u selekcijskoj situaciji svoje odgovore i u kojoj mjeri.

Istraživanja utjecaja iskrivljavanja odgovora na upitnicima ličnosti na kriterijsku i konstruktnu valjanost dobivenih podataka dala su različite rezultate. Jedna grupa istraživača navodi da iskrivljavanje odgovora ne umanjuje koeficijente prognostičke valjanosti dimenzija ličnosti (Ellingson, Smith & Sackett, 2001; Smith, Hanges & Dickson, 2001 prema Mueller-Hanson i sur, 2006), te da socijalno poželjno odgovaranja ne utječe na faktorsku strukturu upitnika ličnosti (Ellingson et al., 2001, prema Dilchert, 2006). Druga grupa autora navodi da iskrivljavanje odgovora utječe kako na konstruktnu valjanost (Douglas, et al., 1996; Schmitt & Ryan, 1993 prema Mueller-Hanson i sur, 2006), tako i na prognostičku valjanost (Douglas

et al., 1996, Holden & Jackson, 1981; Pannone, 1984; Topping & O’Gorman, 1997; Worthington & Schlottmann, 1986 prema prema Mueller-Hanson i sur, 2006).

Iako neki autori navode da iskrivljavanje ne utječe na koeficijente prognostičke valjanosti i dalje postoji negativna percepcija o utjecaju socijalno poželjnog odgovaranja na donošenje odluka u selekcijskom postupku. Čak i umjereno iskrivljavanje dramatično utječe na selekcijske odluke što umanjuje korisnost selekcijskog postupka (Rosse i sur. 1998, Mueller-Hanson, 2006). Pokazalo se da među onima koji su primljeni na posao postoji neproporcionalno velik broj ispitanika koji su davali socijalno poželjne odgovore (Galić i Jerneić, 2006; Mueller-Hanson, Heggstad & Thornton, 2003; Rose et al., 1998, prema Dilchert i sur., 2006). Potrebna su daljnja istraživanja u ovom području.

Ukoliko kandidati za posao koji iskrivljavaju svoj profil predstavljajući se boljima imaju veće izgleda da budu primljeni na posao od onih koji iskreno odgovaraju na upitnik ličnosti, to selekciju čini nepravednom (Ellingson, Sackett & Hough, 1999; Hough, 1998 prema Khorramdel & Kubinger, 2006, Mueller-Hanson, Heggstad & Thornton, 2003; Rosse et al., 1998 prema Dilchert, Ones, Viswesvaran & Deller, 2006). Stoga postoji veliki broj istraživanja u kojima se ispituju različite metode u svrhu prevencije i detekcije socijalno poželjnog odgovaranja.

1.3. METODE ZA SMANJIVANJE EFEKTA SOCIJALNO POŽELJNOG ODGOVARANJA

Psiholozi su razvili niz metoda u nastojanju da umanje učinak socijalno poželjnog odgovaranja. Neke od tih metoda su obeshrabrivanje socijalno poželjnog odgovaranja, otežavanje, te detektiranje socijalno poželjnog odgovaranja. U obeshrabrivanje socijalno poželjnog odgovaranja ubrajamo različite načine upozorenja o postojanju skale koja može detektirati socijalno poželjno odgovaranje. U otežavanje socijalno poželjnog odgovaranja ubrajamo sljedeće metode: konstrukcija upitnika po principu prisilnog izbora, bodovanje upitnika po specijalnom ključu i pozicioniranje čestica. Pri detektiranju socijalno poželjnog odgovaranja nastoji se identificirati neiskrene ispitanika uz pomoć posebno konstruiranih skala (skale socijalno poželjnog odgovaranja, skale laži, skale upravljanja dojmovima, skale samozavaravanja i sl.). Ovdje ćemo ukratko opisati te metode.

1) Upozorenje o postojanju skale koja može detektirati socijalno poželjno odgovaranje

Ova upozorenja imaju dvije forme: upozorenje da se socijalno poželjno odgovaranje može detektirati, te da će takvo odgovaranje imati negativne posljedice. Dio istraživanja u ovom području pokazao je da takva upozorenja imaju mali utjecaj na smanjenje socijalno poželjnog odgovaranja (Dwight & Donovan, prema Dilchert i sur., 2006). Iako se pretpostavlja da bi ovakva upozorenja mogla utjecati na izazivanje nelagode kod ispitanika, koja bi mogla proizvesti suprotni učinak, McFarland (2003 prema Dilchert i sur., 2006) nalazi da upozorenja nemaju negativan učinak na ispitanikovu percepciju testne situacije. Neki istraživači smatraju da upozorenja mogu imati negativni utjecaj na konstruktnu valjanost upitnika ličnosti (Vasilopoulos, Cucina & McElreath, 2005 prema Dilchert i sur., 2006). Većina istraživanja ipak ukazuje na to da su upozorenja učinkovita u smanjivanju utjecaja socijalno poželjnog odgovaranja (Hoeth & Kobler, 1967; Braun & La Faro, 1968; Dwight & Donovan, 2003 prema Mueller-Hanson i sur. 2006).

2) Konstrukcija upitnika na principu prisilnog izbora

Kod ove metode se za svako pitanje odredi kolika je njegova socijalna poželjnost i njegova diskriminativnost za uspješne i neuspješne u određenoj radnoj aktivnosti, pa se na osnovu toga formiraju grupe pitanja. Od sudionika se traži da u svakoj grupi pitanja odabere ono koje ga najbolje opisuje. Ovakav način ispitivanja naziva se ipsativnim, a odgovori na ta pitanja se ne mogu jednostavno koristiti u predviđanjima. Kod testova koji sadrže ipsativna pitanja povećanjem rezultata na jednoj skali smanjuje se rezultat na drugoj skali. Rezultati na različitim skalama nisu međusobno nezavisni tako da poboljšanje uspješnosti predviđanja na jednoj skali istovremeno znači i smanjenu mogućnost predviđanja na drugoj skali. Ovakvi testovi korisniji su za poboljšanje samospoznaje nego u selekcijske svrhe.

3) Bodovanje upitnika po specijalnom ključu

Ova metoda se primjenjuje za svaku situaciju posebno na temelju empirijske validacije. Na primjer upitnik MMPI se primjeni na skupini bankovnih činovnika u cijeloj zemlji, a zatim ih se prati koliko su uspješni na poslu. Po uspješnosti ih se dijeli u dvije grupe, a potom se gleda da li ih neka pitanja iz MMPI diferenciraju. Na osnovi toga kreira se ključ za bodovanje. Nedostatak ovog pristupa je što je on potpuno

ateorijski, bazira se samo na empirijskim podacima, ali funkcionira. Uz to, analiza je vrlo komplicirana i broj ispitanika mora biti velik. Nadalje, dobiveni rezultati ograničeni su na uzorak koji je ispitivan, te postoji problem generalizacije valjanosti.

4) Pozicioniranje čestica

Istraživanja su pokazala da ispitanici više iskrivljuju odgovore na česticama koje se nalaze na početku nego kraju upitnika (Mueller-Hanson, Heggstad & Thornton, 2006). McFarland, Ryan & Ellis (2002, prema Dilchert i sur., 2006) su pokazali da je profil na skalama poput neuroticizma i savjesnosti teže iskrivljavati kada čestice koje pripadaju ovim skalama nisu grupirane na jednom mjestu. U tom pogledu bilo bi korisno čestice koje su najosjetljivije na iskrivljavanje, a to su čestice koje pripadaju skalama neuroticizma i savjesnosti (Mueller-Hanson i sur. 2006) staviti na kraj upitnika. Pri tom treba voditi računa da čestice koje pripadaju istoj skali ne budu grupirane na jednom mjestu.

5) Identifikacija neiskrenih ispitanika uz pomoć posebno konstruiranih skala (skale socijalno poželjnog odgovaranja, skale laži, skale upravljanja dojmovima, skale samozavaravanja i sl.)

Mnogi upitnici sadrže neku od ovih skala. Jedno od pitanja koje one mogu uključivati je npr. “da li ste ikada u životu nešto lagali”. Nedostatak ovih skala je u tome što i kada dobijemo visoki indeks znamo samo da osoba nije bila iskrena u ovoj situaciji, a ne znamo kakva je ona stvarno. Nadalje ove skale koreliraju sa savjesnosti i emocionalnom stabilnosti što upućuje na zaključak da one u manjoj mjeri ispituju iskrivljavanje odgovora, a u velikoj mjeri ispituju ličnost (McCrae & Costa prema Dilchert i sur, 2006; Galić i Jerneić, 2006).

Jedan od načina koji se koristi u nastojanju da se smanji efekt svjesnog iskrivljavanja odgovora je da se uz pomoć neke od gore navedenih načina identificiraju “neiskreni” kandidati. Drugi način je da se iskrivljeno odgovaranje izmjeri, te da se rezultati ispitanika na upitnicima ličnosti korigiraju za socijalno poželjno odgovaranje. Čini se da korigiranje ispitanikovih odgovora na socijalno poželjno odgovaranje nije zadovoljavajuće rješenje. Naime, pokazalo se da se korekcijom individualnih rezultata ne dobivaju rezultati slični rezultatima koji se dobivaju u situaciji iskrenog odgovaranja na upitnik (Ellingson, Sackett and Hough 1999; Christiansen, Goffin, Johnston & Rothstein, 1994; Hough, 1998; Ones et

al., 1996 prema Dilchert i sur., 2006). Ove korekcije mogu utjecati na konstruktnu valjanost dobivenih rezultata. (Dilchert i sur., 2006).

1.5. VRIJEME LATENCIJE – JOŠ JEDAN POKUŠAJ UMANJIVANJA EFEKTA SOCIJALNO POŽELJNOG ODGOVARANJA

U novije vrijeme, u nastojanju da se osmisli efikasniji način detekcije iskrivljavanja odgovora na testovima ličnosti, razmatra se ideja mjerenja vremena ispunjavanja upitnika ličnosti. Osnovna pretpostavka koja leži u osnovi ovog pristupa je da iskrivljavanje odgovora zahtijeva više vremena od iskrenog odgovaranja na upitnik. Nowakowska (1970, prema Holden i sur., 2001) navodi da, prilikom ispunjavanja upitnika, sudionici koji žele dati socijalno poželjne odgovore ulažu kognitivni napor u odabir jednog konačnog odgovora između niza odgovora koje razmatraju. Neki empirijski podaci potvrđuju ovu pretpostavku. McDaniel i Timm (1990, prema Holden, 1998) navode da je sudionicima koji su iskrivljavali odgovore na čestice vezane za upotrebu droge bilo potrebno duže vrijeme za odgovaranje u odnosu na sudionike koji su odgovorili iskreno. Follete (1984, prema Holden i sur., 2001) je našao da je sudionicima koji su postizali više rezultate na skali socijalne poželjnosti bilo potrebno duže vrijeme da odgovore na MMPI upitnik.

Marcus (1977 prema Brunetti, Schlottmann, Scott & Hollrah, 1998) predlaže teorijsko objašnjenje po kojem je iskreno odgovaranje brže u odnosu na simuliranje i disimuliranje (Brunetti, Schlottmann, Scott & Hollrah, 1998). On smatra da korištenje sheme o sebi facilitira procesiranje pridjeva koji su relevantni za shemu o sebi. Shema o sebi predstavlja znanje o vlastitim osobinama i tipičnim ponašanjima kao i informacije o tome kako to znanje iskoristiti (Rumelhart, 1984 prema Holden, Kroner, Fekken, Popham, 1992). Usvojena shema je znanje o osobinama i tipičnim ponašanjima koje posjeduje netko drugi. Prema Marcus (1977 prema Brunetti, Schlottmann, Scott & Hollrah, 1998) ispitanici koji odgovaraju iskreno koriste shemu o sebi, te brže procesiraju pridjeve koji su relevantni za shemu o sebi. U prilog Marcusovom stajalištu Kuiper (1981 prema Brunetti, Schlottmann, Scott & Hollrah, 1998) je pokazao da je najkraće vrijeme za odgovaranje potrebno za čestice u kojima su zastupljeni pridjevi koji su najviše i najmanje samoopisni.

Suprotstavljeno stajalište glasi da je laganje povezano s kraćim vremenom latencije. Davanje socijalno poželjnih odgovora je primitivnije i zahtijeva manje vremena za kognitivno procesiranje (Hsu, Santelli, & Hsu, 1989, prema Holden i sur., 2001). Rogers (1971,1977;

Rogers, Kuiper, & Kirker, 1977), Nowakowska (1970) i Kuncel (1973) smatraju da simuliranje i disimuliranje uključuje korištenje manje složene sheme u odnosu na shemu o sebi koju koriste iskreni ispitanici (prema Brunetti i sur., 1998). Tako npr. ispitanici koji žele simulirati patologiju, služe se usvojenom psihopatološkom shemom koja je, kako ovi autori smatraju, jednostavnija od sheme o sebi. U tom slučaju, simuliranje i disimuliranje zahtijeva manje vremena u odnosu na iskreno odgovaranje.

Dio empirijskih podataka također potvrđuje i ovo stajalište. George (1990, prema Holden, 1998) nalazi da je iskrivljavanje odgovora na ispitivanju životnog stila bilo povezano s kraćim vremenom odgovaranja. Hsu i sur. (1989, prema Holden i sur., 2001) navode da je sudionicima koji su iskrivljavali odgovore trebalo manje vremena za odgovaranje na čestice MMPI-a u odnosu na sudionike koji su iskreno odgovarali. Istraživanje karakteristika čestica pokazalo je da je kraće vrijeme odgovaranja povezano sa socijalno poželjnim odgovaranjem (Holden i sur., 1985, prema Holden i sur., 2001).

Kao što možemo primjetiti iz pregleda literature, dobiveni rezultati su oprečni. U pojedinim istraživanjima simuliranje ili disimuliranje, zahtijevalo je duže, a u drugim kraće vrijeme odgovaranja. Do različitih rezultata mogli su dovesti faktori koji nisu kontrolirani kao što su: dužina čestica, nejasnoća čestica, socijalna poželjnost, brzina čitanja ispitanika, brzina odgovaranja na čestice kao i iskustvo koje ispitanici imaju u ispunjavanju upitnika ličnosti. Nadalje, u različitim radovima korišteni su različiti testovi, a u većini tih istraživanja umjesto stvarnih kandidata za posao ispitanici su bili studenti volonteri koji po sociodemografskim osobinama ne odgovaraju stvarnim kandidatima za posao.

Postalo je očigledno da se razlika u vremenu odgovaranja na čestice upitnika ličnosti između iskrenih i neiskrenih ispitanika pojavljuje, ali u različitim smjerovima. Zato su potrebna dodatna istraživanja.

Ovim radom željeli smo ispitati odnos vremena odgovaranja na čestice upitnika i vrste čestica ("socijalno osjetljive" i "neosjetljive čestice"). Ukoliko bi se pokazalo da postoji razlika u vremenu odgovaranja na čestice upitnika između iskrenih i neiskrenih ispitanika, vrijeme odgovaranja moglo bi poslužiti kao još jedan indikator iskrenosti ispitanika.

2. PROBLEM

S obzirom na gore navedena istraživanja i predložene modele, istraživanje u ovom radu imalo je za svrhu odgovoriti na 2 problema:

- 1) Provjeriti razlikuju li se vremena odgovaranja na čestice upitnika ovisno o vrsti upute (uputa iskripljavanja odgovora / uputa iskrenog odgovaranja)
- 2) Ispitati hoće li se vremena odgovaranja na socijalno osjetljive i neosjetljive čestice razlikovati ovisno o vrsti upute? (Socijalno neosjetljivim česticama označili smo one čestice kod kojih nije došlo do statistički značajne razlike u odgovorima između dvije motivacijske situacije, a socijalno osjetljivim smo označili one čestice kod kojih je došlo do najveće razlike u odgovorima između dvije motivacijske situacije)

Sudeći prema prijašnjim istraživanjima ne možemo pretpostaviti hoće li doći do razlike u vremenu odgovaranja na čestice upitnika između ispitanika koji iskreno odgovaraju i onih koji se predstavljaju u boljem svjetlu. Naše istraživanje je eksplorativnog tipa kojim smo nastojali ispitati hoće li doći do razlike u vremenu odgovaranja između ispitanika u dvije motivacijske situacije.

Dosadašnja istraživanja u ovom području nisu ispitivala vrijeme latencije na socijalno osjetljivim i socijalno neosjetljivim česticama između ispitanika koji odgovaraju iskreno i onih koji se predstavljaju u boljem svjetlu. Našim istraživanjem eksplorativnog tipa nastojali smo ispitati hoće li doći do razlike u vremenu odgovaranja na socijalno osjetljive i socijalno neosjetljive čestice između “iskrenih” i “neiskrenih” ispitanika. Ukoliko bi se pokazalo da razlika postoji, vrijeme odgovaranja na socijalno osjetljive čestice moglo bi poslužiti kao još jedan indikator socijalno poželjnog odgovaranja.

3. METODA

3.1. SUDIONICI

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 122 ispitanika, studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Uzorak u situaciji iskrenog odgovaranja (N=66) i uzorak u situaciji uputom induciranoj iskripljavanja odgovora u socijalno poželjnom svjetlu (N=56) činili su studenti različitih studijskih grupa na Filozofskom fakultetu. Ispitivanje smo provodili na prigodnom uzorku studenata u okviru njihove redovne nastave na kolegijima koji su se održavali u

računalnoj učionici. Karakteristike sudionika u pojedinim situacijama ispitivanja prikazane su u tablici 1.

Tablica 1. Karakteristike sudionika u 2 situacije ispunjavanja IPIP-100 upitnika ličnosti

	Iskreno odgovaranje				Iskrivljeno odgovaranje			
Godina studija	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
(%)	13.6	25.8	27.3	33.3	60.7	32.1	5.4	1.8
Spol	M		Ž		M		Ž	
(%)	39.4		60.6		37.5		62.5	
N	66				56			

Iz tablice 1 se vidi da su ispitanici u situaciji uputom inducirano iskrivljavanja odgovora u socijalno poželjnom svjetlu većinom studenti nižih godina studija u odnosu na ispitanike u situaciji iskrenog odgovaranja. U obje motivacijske situacije je više zastupljen ženski spol ispitanika. Opažene razlike između subuzoraka ispitanika uzeli smo u obzir prilikom analize podataka.

3.2. INSTRUMENTARIJ

U istraživanju je korištena on–line forma Goldbergovog IPIP-100 upitnika ličnosti (International Personality Item Pool, Goldberg i sur., 2006), za koju se pokazalo da je ekvivalentna papir-olovka formi Goldbergovog IPIP-100 upitnika (Parmač, M., Galić, Z. i Jerneiđ, Ž., 2006).

Inventar IPIP-100 sadži 100 čestica na kojima ispitanik na skali Likertovog tipa od 1 do 5 procjenjuje u kojem se stupnju tvrdnja odnosi na njega. Prosječno vrijeme ispunjavanja je 10 do 15 minuta. Ocjenjivanje odgovora je objektivno. Ovaj upitnik mjeri 5 dimenzija ličnosti: neuroticizam, ekstraverziju, intelekt, savjesnost i ugodnost. Upitnik su na hrvatski jezik preveli i prilagodili Boris Mlačić i Goran Milas (<http://ipip.ori.org/newItemTranslations.htm>). Za potrebe ovog istraživanja izradili smo program koji mjeri vrijeme odgovaranja na svaku česticu upitnika od trenutka prezentacije do

trenutka ispitanikovog odgovora. Na isti način mjereno je vrijeme latencije u istraživanju u kojem je ispitivana povezanost vremena latencije i iskrivljavanja odgovora na MMPI-2 upitniku ličnosti (Brunetti i sur., 1998).

3.3. POSTUPAK

Zbog kompliciranosti izvedbe glavnog postupka na kandidatima za posao sudionici ovog ispitivanja bili su studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu (N=122). Zamolili smo studenata raznih studijskih grupa na Filozofskom fakultetu da u sklopu redovne nastave u računalnoj učionici sudjeluju u ovom istraživanju. Motivacijski kontekst ispunjavanja upitnika ličnosti operacionalizirali smo kroz dvije različite situacije ispitivanja s nezavisnim uzorcima ispitanika. U situaciji iskrenog odgovaranja (N=66) ispitanici su dobili sljedeću uputu: “Cilj istraživanja u kojem sudjelujete je provjeriti karakteristike upitnika ličnosti. Provjera karakteristika ovog upitnika provodi se u sklopu razmatranja njihovog budućeg korištenja na razredbenom ispitu. Molimo Vas da cijeli upitnik ispunite potpuno iskreno. Odgovaranje na ovaj upitnik je potpuno anonimno, te Vaše odgovore nije moguće povezati s Vama. Kako bi provjera upitnika bila valjana, Vaša potpuna suradnja nam je od velikog značaja. Upitnik se sastoji od tri bloka pitanja. Pred svakim blokom se nalazi kratka uputa o načinu odgovaranja. Molimo Vas da ju pažljivo pročitate”.

Uputa iskrivljavanja odgovora u cilju predstavljanja u boljem svjetlu glasila je: “Cilj istraživanja u kojem sudjelujete je doznati koliko različite upute kod ispunjavanja upitnika utječu na odgovore na upitnicima. Molimo Vas da cijeli upitnik ispunite tako da se prikazete u što je moguće boljem svjetlu. To znači da na pitanja nećete odgovarati potpuno iskreno, već onako kako biste sebe prikazali kao najbolju moguću osobu. Kako bi sebi olakšali zadaću, možete zamisliti da o rezultatima na ovom upitniku ovisi vaš prijem na fakultet ili radno mjesto. Upitnik se sastoji od tri bloka pitanja. Pred svakim blokom se nalazi kratka uputa o načinu odgovaranja. Molimo Vas da ju pažljivo pročitate”.

Nakon što im je pročitana uputa ispitanici su započeli s ispunjavanjem upitnika. Tri bloka pitanja koja su ispitanici ispunjavali su bila: demografska pitanja, IPIP-100 upitnik koji se sastoji od 100 pitanja i skala socijalno poželjnog odgovaranja (sadrži 43 pitanja) koju nismo uzimali u obradu. Ispitanicima je računalo pridjeljivalo redne brojeve što je jamčilo anonimnost ispitivanja. Pitanja su se pojavljivala jedno za drugim: odmah nakon što bi ispitanik odgovorio na postavljeno pitanje prezentirana je sljedeća čestica upitnika. Na taj

način ispitanici se nisu mogli vraćati na prethodna pitanja i ispravljati svoje odgovore. Studenti su na pitanja odgovarali klikom miša na jedan od pet mogućih odgovora (potpuno netočno - uglavnom netočno - niti točno niti netočno – uglavnom točno – potpuno točno). Računalo je, izraženo u sekundama, bilježilo vrijeme latencije od trenutka prezentacije čestice do trenutka ispitanikovog odgovora. Ispitanici nisu znali da računalo mjeri vrijeme odgovaranja na čestice upitnika.

3.4. PRIPREMA PODATAKA ZA OBRADU

Jedan od mogućih razloga zbog kojeg su u ranijim radovima dobiveni oprečni rezultati u pogledu vremena potrebnog za iskreno odgovaranje i davanje socijalno poželjnih odgovora je korištenje neadekvatno pripremljenih podataka u analizi, koji su pod utjecajem i sistematskih i slučajnih faktora (Holden, R. R., 1998). Na dobivene rezultate mogle su utjecati različite karakteristike ispitanika i čestica. U karakteristike čestica koje su mogle utjecati na rezultate ubrajamo dužinu čestica, složenost pojmova, raspored prezentacije, a u karakteristike ispitanika spol, razlike u brzini čitanja, razlike u motoričkoj brzini, iskustvo ispunjavanja upitnika ličnosti. Kako bismo kontrolirali različite utjecaje na podatke prije obrade rezultata proveli smo pripremu podataka. U okviru pripreme podataka za obradu proveli smo duplu standardizaciju dobivenih podataka. To je postupak koji su Holden i sur. (1992, 1998) objasnili i primijenili na podacima u svojim istraživanjima vremena latencije na upitnicima ličnosti.

Na početku smo uz pomoć Grubbsovog testa iz ukupnog broja podataka isključili ekstremne podatke. Prema Grubbsovom pravilu svaki podatak čija z-vrijednost na uzorku od $N=120$ prelazi vrijednost od 3.44 s manje od 1% vjerojatnosti slučajno odstupa od distribucije ostalih rezultata (Motulsky, H., www.graphpad.com). Na taj smo način iz ukupnog broja podataka isključili 182 podatka (1.49%). Zatim smo za svakog ispitanika podatke koji nedostaju zamijenili sa aritmetičkom sredinom svih podataka odgovarajućeg ispitanika. To znači da smo podatke koji nedostaju za svakog ispitanika zamijenili sa prosječnim vremenom odgovaranja tog ispitanika. Ovaj postupak čini se najopravdanijim budući da svaki ispitanik ima vlastiti tempo odgovaranja (neki su brži, neki sporiji, nekima treba duže da pročitaju pitanja i sl.), te se prosječna vremena odgovaranja na upitnik razlikuju među ispitanicima. Kako bi se neutralizirali utjecaji različitih karakteristika ispitanika i čestica proveli smo duplu standardizaciju podataka. Prvu standardizaciju smo proveli unutar ispitanika, što znači da smo

vremena latencije svih ispitanika sveli na distribuciju čija je aritmetička sredina 0.00, a standardna devijacija 1.00. Na taj način smo kontrolirali utjecaj različitih karakteristika ispitanika na dobivene rezultate (spol, razlike u brzini čitanja, razlike u motoričkoj brzini, iskustvo ispunjavanja upitnika ličnosti). Drugu standardizaciju podataka smo izvršili unutar čestica. Standardizaciju unutar čestica smo izvršili koristeći se aritmetičkom sredinom i standardnom devijacijom standardne grupe (grupe koja je imala uputu iskrenog odgovaranja na upitnik). Time smo vremena odgovaranja na sve čestice upitnika sveli na distribuciju vremena latencije standardne grupe. Na taj način smo kontrolirali utjecaj različitih karakteristika čestica na dobivene rezultate kao što su dužina čestica, složenost pojmova, raspored prezentacije čestica. Kako bismo se još jednom osigurali od utjecaja podataka koji značajno odstupaju od distribucije ostalih rezultata, na kraju smo onim z-vrijednostima koje su bile veće od 3 pridjelili vrijednost 3, a z-vrijednostima koje su bile manje od -3 pridjelili smo vrijednost -3. Takvih podataka je bilo 176 što je 1.44% od ukupnog broja rezultata.

4. REZULTATI

U okviru obrade podataka izračunali smo koeficijente pouzdanosti po skalama upitnika ličnosti u 2 motivacijske situacije. Rezultati su prikazani u tablici 2.

Tablica 2. Koeficijenti interne konzistencije ljestvica IPIP-100 upitnika ličnosti u 2 motivacijske situacije

Ljestvica	Iskreno odgovaranje α	Iskrivljeno odgovaranje α
Ekstraverzija	.94	.94
Ugodnost	.89	.91
Savjesnost	.91	.95
Intelekt	.86	.92
Neuroticizam	.91	.91

Napomena: α - Cronbachov alfa koeficijent interne konzistencije

Kao što se vidi u tablici 2 Cronbachovi α koeficijenti interne konzistencije su visoki na svim ljestvicama upitnika što ukazuje na visoku pouzdanost korištenog upitnika.

Kako bismo provjerili je li došlo do razlika u odgovorima ispitanika pod utjecajem upute (uputa iskrenog odgovaranja i uputa iskrivljavanja odgovora u cilju predstavljanja u boljem svjetlu) proveli smo t-test između odgovora ispitanika po skalama upitnika između ove 2 motivacijske situacije. Iz tablice 3 je vidljivo da je pod utjecajem upute došlo do statistički značajne razlike u odgovorima na svim skalama upitnika ličnosti.

Tablica 3. Rezultati t-testa između odgovora ispitanika u dvije motivacijske situacije prikazani na različitim ljestvicama IPIP-100 upitnika ličnosti

Ljestvica	Iskreno odgovaranje		Iskrivljeno odgovaranje		t
	M	SD	M	SD	
Ekstraverzija	66.62	13.76	80.71	12.92	-5.94**
Ugodnost	75.27	10.25	83.95	11.69	-4.37**
Savjesnost	66.36	12.00	85.00	13.96	-7.98**
Intelekt	77.71	8.23	86.46	10.84	-7.93**
Neuroticizam	55.45	12.51	39.32	12.10	7.20**

Napomena: ** $p < .01$

Kako smo i očekivali, na našem uzorku, došlo je do statistički značajne razlike u odgovorima između dvije situacije na svim skalama upitnika. To je bilo za očekivati s obzirom na upute u ove dvije situacije. Naime, u uputi u situaciji iskrivljavanja odgovora stoji da ispitanici ne moraju nužno davati iskrene odgovore, već da iskrivljuju svoje odgovore u cilju maksimiziranja vjerojatnosti primanja na posao ili fakultet. U uputi nije postojalo upozorenje o postojanju skale socijalno poželjnog odgovaranja, te su ispitanici u toj situaciji iskrivljavali odgovore više nego što bi to činili u pravoj situaciji selekcije. Stoga ne čudi što su dobivene statistički značajne razlike u odgovorima na svim ljestvicama upitnika između ove dvije motivacijske situacije.

Kako bismo odgovorili na prvi problem proveli smo t-test za nezavisne uzorke pri čemu je nezavisna varijabla bila vrsta upute. Za zavisnu varijablu u obradu smo uzeli ukupno vrijeme odgovaranja na upitnik kao i vrijeme odgovaranja po pojedinim skalama upitnika.

Tablica 4. Rezultati t-testa između vremena latencije ispitanika, izraženih u z-vrijednostima¹, u dvije motivacijske situacije prikazani na različitim ljestvicama IPIP-100 upitnika ličnosti

Ljestvica	Iskreno odgovaranje		Iskrivljeno odgovaranje		t
	M	SD	M	SD	
Ekstraverzija	-.0098	.197	-.0291	.217	.514
Ugodnost	.0137	.216	.0751	.243	-1.477
Savjesnost	-.0040	.221	-.0615	.239	1.377
Intelekt	-.0073	.227	-.0079	.229	.015
Neuroticizam	-.0040	.256	.0001	.192	-.096
Ukupno vrijeme latencije	-.0023	.022	-.0047	.019	.638

Napomena: $p > .05$. Negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

Provedeni t-test je pokazao da nije došlo do statistički značajne razlike u ukupnom vremenu odgovaranja, kao ni po pojedinim skalama² upitnika između ispitanika u dvije različite situacije. Rezultati su prikazani u tablici 4.

Ono što se još vidi u tablici 4 je da postoje razlike u vremenima latencije između pojedinih skala upitnika. Tako je u situaciji iskrenog odgovaranja najkraće vrijeme latencije bilo na skali ekstraverzije, a u situaciji iskrivljavanja odgovora na skali savjesnosti. U obje situacije je najduže vrijeme latencije bilo na skali ugodnosti. Čini se da bi u jednom od budućih istraživanja u ovom području bilo zanimljivo ispitati povezanost socijalno poželjnog odgovaranja i vremena latencije između različitih skala upitnika ličnosti.

¹ U obradi podataka koristili smo z-vrijednosti. Bruto podaci s kojima smo krenuli u obradu prikazani su u prilogu u tablici 8.

² Distribucije standardiziranih vremena latencije između situacija iskrenog i iskrivljenog odgovaranja na različitim ljestvicama upitnika prikazane su u prilogu (grafovi 1, 2, 3, 4 i 5).

Kako bismo odgovorili na drugi problem odabrali smo 9 socijalno osjetljivih³ i 9 socijalno neosjetljivih čestica⁴ pri čemu su nam socijalno neosjetljive čestice bile one kod kojih nije došlo do statistički značajne razlike u odgovorima između situacija iskrenog i iskrivljenog odgovaranja. Devet socijalno osjetljivih čestica izabrali smo po kriteriju najveće razlike u odgovorima između situacija s 2 različite vrste upute.

Zatim smo proveli t-test između vremena latencije na socijalno osjetljive čestice u dvije motivacijske situacije i t-test između vremena latencije na socijalno neosjetljive čestice u dvije motivacijske situacije. U tablicama 5 i 6 prikazana su vremena latencije ovih čestica između ispitanika u situaciji iskrenog odgovaranja i situaciji uputom inducirano iskrivljavanja odgovora.

Tablica 5. Rezultati t-testa standardiziranih vremena latencije socijalno osjetljivih čestica, na IPIP-100 upitniku ličnosti, u 2 motivacijske situacije

Čestica	Iskreno odgovaranje		Iskrivljeno odgovaranje		t
	M	SD	M	SD	
1. Lako podliježem stresu	-.0120	.971	.1428	1.010	-.861
2. Odmah obavljam kućne poslove	.0003	1.006	.1547	1.074	-.819
3. Ostavljam nered u svojoj sobi	-.0027	1.001	-.2160	.912	1.222
4. Često zaboravljam vratiti stvari na njihovo mjesto	.0029	.995	-.2320	.951	1.326
5. Često sam zabrinut (zabrinuta)	.0000	.998	-.0495	.711	.310
6. Lako me je razdražiti	.0004	.993	-.1250	.841	.745
7. Teško mi je prionuti poslu	-.0003	.984	.4078	1.129	-2.134
8. Ostavljam svoje stvari posvuda	-.0122	.968	-.2103	.836	1.198
9. Gundam	-.0201	.909	-.1395	.829	.753

Napomena: $p > .05$. Negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

³ Karakteristike odgovora ispitanika na socijalno osjetljive čestice između 2 motivacijske situacije prikazane su u prilogu u tablici 9.

⁴ Karakteristike odgovora ispitanika na socijalno neosjetljive čestice između 2 motivacijske situacije prikazane su u prilogu u tablici 10.

Kao što se vidi u tablici 5, provedeni t-test je pokazao da, gledajući pojedinačno po socijalno osjetljivim česticama, nije došlo do statistički značajne razlike u vremenu latencije između ispitanika koji su odgovarali iskreno i onih koji su iskrivljavali svoje odgovore.

Tablica 6. Rezultati t-testa standardiziranih vremena latencije socijalno neosjetljivih čestica, na IPIP-100 upitniku ličnosti, u 2 motivacijske situacije

Čestica	Iskreno odgovaranje		Iskrivljeno odgovaranje		t
	M	SD	M	SD	
1. Vrijeđam ljude	.0008	.997	-.2161	1.003	1.194
2. Imam bujnu maštu	-.0125	.984	.1448	1.018	-.866
3. Imam meko srce	-.0073	.989	.1917	1.133	-1.036
4. Rijetko sam razdražen	-.0033	.995	.1177	1.111	-.635
5. Trudim se izbjeći intelektualne tipove	-.0056	.984	-.0220	.975	.092
6. Osjetljiv (a) sam na tuđe osjećaje	-.0332	.886	.4254	1.109	-2.539
7. Provodim vrijeme razmišljajući	-.0083	.948	.0987	.762	-.679
8. Ni u što se previše ne zadubljujem	-.0043	.980	.1400	1.062	-.780
9. Preplavljuju me osjećaji	-.0230	.906	-.0523	.672	.200

Napomena: $p > .05$. Negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

Rezultati u tablici 6 pokazuju da nije došlo do statistički značajne razlike u vremenu latencije, gledajući pojedinačno po socijalno neosjetljivim česticama, između “iskrenih” i “neiskrenih” ispitanika.

Kako bismo odgovorili na drugi problem proveli smo i složenu analizu varijance 2x2 nacрта pod mješovitim modelom. Nezavisne varijable su bile uputa (iskreno odgovaranje na upitnik i uputa iskrivljavanja odgovora u socijalno poželjnom smjeru) i vrsta pitanja (socijalno osjetljive i neosjetljive čestice).

Tablica 7. Aritmetičke sredine i standardne devijacije standardiziranih vremena latencije socijalno osjetljivih i socijalno neosjetljivih čestica, na IPIP-100 upitniku ličnosti, u 2 motivacijske situacije

	Iskreno odgovaranje		Iskrivljeno odgovaranje	
	M	SD	M	SD
Osjetljive čestice	-.0049	.347	-.0297	.302
Neosjetljive čestice	-.0107	.289	.0920	.357

Napomena: negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

Provedena analiza varijance pod mješovitim modelom je pokazala da nije došlo do razlike u vremenu odgovaranja na socijalno osjetljive i socijalno neosjetljive čestice između ispitanika koji su iskreno odgovarali i onih koji su se predstavljali u boljem svjetlu ($F(1/120)=1.650$). Glavni efekt upute ($F(1/120)=1.052$) kao i interakcija ($F(1/120)=2.002$) također su se pokazali neznačajnim.

5. RASPRAVA

Našim istraživanjem nastojali smo odgovoriti na pitanja dolazi li do razlike u vremenu odgovaranja na čestice upitnika između ispitanika koji iskreno odgovaraju na upitnik i onih koji iskrivljuju svoje odgovore. Također smo nastojali dati odgovor na pitanje postoji li značajna razlika u vremenu odgovaranja na socijalno osjetljive i socijalno neosjetljive čestice između “iskrenih” i “neiskrenih” ispitanika.

Provedeni t-test je pokazao da nije došlo do razlike u ukupnom vremenu odgovaranja na upitnik, kao ni po pojedinim skalama upitnika, između ispitanika u dvije različite situacije. Provedena analiza varijance je pokazala da nije došlo do razlike u vremenu odgovaranja na socijalno osjetljive i socijalno neosjetljive čestice između ispitanika koji iskrivljuju odgovore i onih koji iskreno odgovaraju.

Jedan od mogućih razloga zbog kojeg nismo dobili razlike u vremenu latencije između socijalno osjetljivih i socijalno neosjetljivih čestica između “iskrenih” i “neiskrenih” ispitanika mogao bi biti mali uzorak osjetljivih i neosjetljivih čestica. Naime, uspoređivali

smo razlike u vremenu latencije između samo 9 socijalno osjetljivih i 9 socijalno neosjetljivih čestica. Osjetljivost čestica odredili smo prema kriteriju značajnosti razlike odgovora između ispitanika koji su odgovarali iskreno i onih koji su se predstavljali u boljem svjetlu. Čestice kod kojih nije bilo statistički značajne razlike između odgovora u ove dvije situacije označili smo kao socijalno neosjetljive. Takvih čestica je bilo samo 9. Devet čestica kod kojih je došlo do najveće razlike u odgovorima u dvije situacije označili smo kao socijalno osjetljive.

Drugo objašnjenje, zbog čega su se i provedeni t-test i analiza varijance pokazali neznačajnim, mogla bi nam pružiti novija saznanja u ovom području. Naime, neka od ranijih istraživanja pokazala su da socijalno poželjno odgovaranje zahtijeva duže vrijeme odgovaranja, a neka da ono zahtijeva kraće vrijeme odgovaranja u odnosu na iskreno odgovaranje na upitnik. Postalo je očigledno da do razlike u vremenu odgovaranja između ove dvije situacije dolazi, ali u različitim smjerovima. Kako postojeće teorije i modeli nisu uspjeli pružiti zadovoljavajuće objašnjenje istraživači su nastojali ponuditi model koji će moći objediniti dobivene rezultate. Holden, Kroner, Fekken, and Popham (1992) predložili su model kongruentne sheme prema kojem je veza između vremena odgovaranja na čestice i simuliranja ili disimuliranja kompleksna i interaktivna. Ovo je treće stajalište u kojem Holden i sur. (1992) navode da su sudionici koji varaju na upitniku brži od onih koji su iskreni, ukoliko je njihovo odgovaranje u skladu s njihovom shemom. On razdvaja ispitanike koji koriste shemu o sebi (iskreni ispitanici) i one koji koriste usvojenu shemu prilikom odgovaranja na upitnik ličnosti (ispitanici koji simuliraju ili disimuliraju). Shema o sebi predstavlja znanje o vlastitim osobinama i tipičnim ponašanjima kao i informacije o tome kako to znanje iskoristiti (Rumelhart, 1984 prema Holden, Kroner, Fekken, Popham, 1992). Usvojena shema je znanje o osobinama i tipičnim ponašanjima koje posjeduje netko drugi. Ukoliko neka osoba usvoji, na primjer, psihopatološku shemu, ona na upitniku ličnosti odgovara onako kako misli da bi odgovarala osoba sa psihičkim poteškoćama. Shema se može operacionalizirati uz pomoć crta ličnosti. Tako na primjer za nekoga tko postiže visoki rezultat na skali anksioznosti može se pretpostaviti da posjeduje anksioznu shemu. Ljudi raspolažu sa više kognitivnih shema. Ove sheme predstavljaju kognitivni kontekst u kojem se procesiraju socijalne informacije. Holden i sur. (1992) smatraju da shema igra veoma značajnu ulogu u individualnom odgovaranju na čestice upitnika samoprocjene. Oni smatraju da proces odgovaranja uključuje usporedbu sadržaja čestica sa relevantnom shemom.

Prema ovom modelu, gledajući unutar ispitanika, ispitanici su sporiji u odgovaranju kada njihovi odgovori nisu kongruentni s njihovom shemom, a brži kada su im odgovori u skladu sa njihovom shemom (koja može biti i usvojena). Drugim riječima, netko tko vara na

upitniku ličnosti s ciljem da se predstavi u boljem svjetlu bit će brži kada daje socijalno poželjne i sporiji kada daje socijalno nepoželjne odgovore. Osoba koja vara na upitniku ličnosti kako bi se predstavila lošijom bit će, prema ovom stajalištu, brža kada daje socijalno nepoželjne odgovore, a sporija kada daje socijalno poželjne odgovore. Holden i sur. (1992) su pokazali da ovaj efekt unutar ispitanika proizvodi i efekt između ispitanika. Iz navedenog slijedi da se ispitanici koji se predstavljaju u boljem svjetlu i oni koji iskreno odgovaraju na čestice mogu razlikovati u vremenu odgovaranja kada daju socijalno poželjne odnosno nepoželjne odgovore. Ispitanici koji se predstavljaju boljima na upitniku ličnosti su sporiji kada daju socijalno nepoželjne odgovore. Pretpostavlja se da će se ispitanici koji varaju na upitniku dati određeni broj socijalno nepoželjnih odgovora, jer bi davanje samo sa socijalno poželjnih odgovora očigledno otkrilo njihovu namjeru u “samouljepšavanju”. Na ovim česticama je vrijeme njihovog odgovaranja sporije (nije kongruentno sa shemom koju su usvojili), u odnosu na ispitanike koji odgovaraju iskreno (kongruentno sa shemom).

Holden i sur. (1992, 1998) eksperimentalno su potvrdili pretpostavke ovog modela. Koristeći se modelom kongruentne sheme oni su pokazali da se uz pomoć vremena latencije jednako dobro kao i uz pomoć Edwardsove skale socijalne poželjnosti može identificirati kandidate koji iskrivljuju odgovore. Na temelju vremena latencije uspjeli su identificirati 64% ispitanika koji su odgovarali iskreno i onih koji su se predstavljali u boljem svjetlu. Ispitanicima koji su iskrivljavali odgovore kako bi se predstavili boljima bilo je potrebno kraće vrijeme za davanje socijalno poželjnih odgovora, a duže vrijeme za davanje socijalno nepoželjnih odgovora (Holden i sur., 1998).

Dobiveni rezultati u našem istraživanju mogli bi se objasniti u svjetlu novih saznanja Holdena i suradnika i njihovim modelom kongruentne sheme. Jedno od mogućih objašnjenja što nismo dobili značajne razlike u vremenu latencije između “iskrenih” i “neiskrenih” ispitanika u ukupnom vremenu odgovaranja na upitnik kao i između socijalno osjetljivih i neosjetljivih čestica, je što nismo uzimali u obzir kongruentnost sheme. Postavke ovog modela veoma su zanimljive i trebalo bi ih ispitati u jednom od sljedećih istraživanja u ovom području. Ukoliko bi se postavke modela pokazale točnim i u našim uvjetima, ti bi podaci mogli biti veoma korisni u selekcijskoj praksi. Vrijeme odgovaranja na čestice upitnika, ugrađeno u program testiranja, moglo bi se koristiti kao još jedan indikator iskrenosti ispitanika, pored ostalih metoda kojima se psiholozi koriste pri odabiru kadrova.

U nekim studijama provjeravalo se kako ograničavanje vremena ispunjavanja upitnika ličnosti utječe na iskrivljavanje odgovora. U istraživanju Khorramdela i Kubingera (2006) nađena je značajna interakcija između ograničenog vremena odgovaranja i formata

odgovaranja na upitniku ličnosti u stvarnoj selekcijskoj situaciji. Pokazalo se da ispitanici daju više socijalno poželjnih odgovora kada im je vrijeme ograničeno, a format odgovaranja dihotoman (“odnosi se na mene” i “ne odnosi se na mene”) i kada vrijeme odgovaranja nije ograničeno, a format odgovaranja analogan (ispitanici svoj odgovor ucrtavaju na kontinuiranoj liniji, a odgovori se kasnije zbrajaju tako da odgovori na lijevoj polovici linije znače “odnosi se na mene”, a odgovori na desnoj polovici linije “ne odnosi se na mene”). Buduća istraživanja u ovom području trebala bi nam pokazati može li i na koji način vrijeme ispunjavanja upitnika ličnosti koristiti u selekcijskom postupku.

Kao prednost našeg istraživanja naveli bismo upotrebu on-line forme IPIP-100 upitnika ličnosti. Računalna primjena upitnika omogućuje da se testiranje provodi na standardiziran način. Za razliku od tradicionalne upotrebe papir-olovka forme upitnika ličnosti, ispitivanje uz pomoć računala omogućilo nam je precizno bilježenje vremena odgovaranja ispitanika na svaku česticu zasebno. Ispitivanje je bilo u istraživačke svrhe, te je anonimnost ispitanika bila zajamčena time što je računalo svakom ispitaniku pridjeljivalo redni broj. Prilikom ispunjavanja upitnika u papir-olovka formi ispitanici na papiru ostavljaju svoj rukopis, te mogu sumnjati u anonimnost ispitivanja. U situaciji ispitivanja putem računala nema tog straha, te ispitanici mogu iskreno odgovarati na pitanja upitnika. Prilikom ispunjavanja upitnika, pitanja su se ispitanicima pojavljivala jedno za drugim. Čim bi ispitanik odgovorio na pitanje, prezentirana je nova čestica. Za razliku od papir-olovka forme, kod koje se ispitanici mogu vraćati na prethodna pitanja i ispravljati svoje odgovore u ovoj formi upitnika to je bilo onemogućeno. Ispitanici su na pitanja odgovarali klikom miša na jedno od 5 mogućih odgovora. Upotreba miša za odgovaranje čini se prednošću u odnosu na upotrebu tipkovnice, jer poznavanje tipkovnice može utjecati na učinak u testu. Iako upotreba računala za testiranje ima i svoje nedostatke, kao što je na primjer neosjetljivost na umor ili raspoloženje ispitanika, ono je općenito gledano u prednosti pred papir-olovka formom ispitivanja. Putem računalnog ispitivanja postiže se standardizacija postupka, lakše i brže ispitivanje grupe kandidata, ocjenjivanje učinka je objektivno, postoji mogućnost računalne izrade profila ličnosti koji se onda daje stručnoj osobi na interpretaciju. Još jedna prednost testiranja uz pomoć računala je i ta što postoji mogućnost formiranja banki čestica. Sve češće formiraju se banke čestica koje se onda mogu pretraživati po težini i sadržaju. Na taj način moguće je prema potrebi proizvesti veliki broj različitih verzija testova. Zahvaljujući navedenim prednostima računalni oblik testiranja sve se češće koristi u različite svrhe, a razvojem tehnologije postat će svakodnevica i u selekcijskom postupku kod nas.

Jedno od najvećih nedostataka našeg istraživanja je što ono nije vršeno na stvarnim kandidatima za posao, već smo istraživanje proveli na studentima koji se po svojim sociodemografskim karakteristikama razlikuju od stvarnih kandidata za posao. Neka istraživanja su pokazala da ispitanici više iskrivljuju svoje odgovore u stvarnoj selekcijskoj situaciji (Jackson, Wroblewski i Ashton, 2001 prema Holden i sur., 2001), dok su druga istraživanja pokazala da kandidati za posao manje iskrivljuju svoje odgovore nego ispitanici u situaciji eksperimentalno induciranog iskrivljavanja odgovora (Khorramdel & Kubinger 2006). Motivacija za disimulacijom drugačija je u stvarnoj situaciji odabira kadrova nego u eksperimentalnim uvjetima. Veoma važan kognitivni aspekt je percepcija situacije. Istraživanja su pokazala da namjeri iskrivljavanja odgovora prethodi percepcija situacije (Mueller-Hanson i sur. 2006). Percepcija situacije nekoga tko se nalazi u pravoj situaciji odabira kandidata za posao različita je od percepcije onoga koji se nalazi u situaciji eksperimentalno induciranog iskrivljavanja odgovora. Ispitanici u eksperimentalnim uvjetima mogu se nemarno odnositi prema ispitivanju i uputi koju su dobili. Vremena koja bismo dobili u pravoj selekcijskoj situaciji bila bi sasvim sigurno drugačija od vremena koja smo dobili u našem istraživanju. Naime, dio kandidata u pravoj selekcijskoj situaciji često ide na testiranja, te je naviknut na selekcijski postupak. Kod tih ispitanika bi u jednoj mjeri došlo do uvježbavanja i bržeg odgovaranja na čestice upitnika ličnosti, što u ovom slučaju ne bi bilo povezano sa iskrenim ili socijalno poželjnim odgovaranjem. Još jedna razlika u odnosu na pravu selekcijsku situaciju je ta što u našem istraživanju ispitanicima nije bilo rečeno da upitnik sadrži skalu socijalno poželjnog odgovaranja, te su ispitanici s uputom induciranog iskrivljavanja odgovora vjerojatno iskrivljavali odgovore više nego što bi to činili da je uputa sadržavala to upozorenje. Istraživanja su pokazala da ovakva upozorenja mogu biti učinkovita (Hoeth & Kobler. 1967; Braun & La Faro. 1968; Dwight & Donovan. 2003 prema Rose i sur. 2006), utječući na manje iskrivljavanje odgovora, te se takva uputa često koristi u pravoj selekcijskoj situaciji.

Ono što je također nedostatak našeg istraživanja je što nisu svi ispitanici bili u istoj situaciji. Kako su nam ispitanici bili studenti koji su upitnik ispunjavali u okviru redovne nastave, neki od njih su upitnik ispunjavali ujutro u 8h, dok su drugi upitnik ispunjavali poslije podne. Istraživanje smo proveli na prigodnom uzorku ispitanika, zbog čega subuzorci nemaju jednak broj ispitanika ($N_1=66$ i $N_2=56$). Kako nam nije bilo lako doći do ispitanika uzorak ($N=122$) našeg istraživanja nije velik. Na većem uzorku dobiveni rezultati bili bi stabilniji.

Nadalje, prikupljanje podataka nije bilo u idealnim uvjetima, zbog čega smo imali rezultate koji su značajno odstupali od distribucije ostalih rezultata (2.93%). Budući da ispitanici nisu znali da im se mjeri vrijeme odgovaranja na svaku česticu, oni su ponekad postavljali pitanja vezana za čestice upitnika čime su mogli jedni drugima odvući pažnju i utjecati na produženo vrijeme latencije na pojedine čestice.

To što smo ispitivanje proveli na prigodnom uzorku, što su se donekle razlikovali uvjeti u kojima su studenti ispunjavali upitnik, te razlike među samim ispitanicima kao što su spol, motorička brzina pri odgovaranju na čestice, brzina čitanja, iskustvo u rješavanju upitnika ličnosti nastojali smo kontrolirati standardizacijom podataka unutar ispitanika. Razlike između samih čestica kao što su dužina čestica, složenost pojmova u pitanjima, raspored prezentacije čestica nastojali smo kontrolirati standardizacijom podataka unutar čestica, zbog čega smo u postupku pripreme podataka za obradu izvršili duplu standardizaciju podataka. Faktore koji su utjecali na to da vremena odgovaranja na neke čestice statistički značajno odstupaju od distribucije ostalih rezultata (postavljanje pitanja usred testiranja, komentiranje čestica i sl.), nastojali smo kontrolirati isključivši iz obrade podatke koji su značajno odstupali od distribucije ostalih podataka.

U našem istraživanju nismo provjeravali povezanost pojedinih ljestvica upitnika ličnosti i vremena latencije, budući da je to jedan drugi istraživački problem, no to bi također bilo korisno ispitati. Nova istraživanja trebalo bi provesti na stvarnim kandidatima za posao, jer se u stvarnoj situaciji selekcije iskrivljavanje odgovora javlja kao dio ljudske prirode i različito je motivirano nego u situaciji uputom induciranog iskrivljavanja odgovora. U selekcijskoj situaciji različita je percepcija situacije, nego u eksperimentalnim uvjetima. Pravi kandidati za posao razlikuju se u iskustvu koje imaju u ispunjavanju upitnika ličnosti, što također treba uzeti u obzir.

6. ZAKLJUČAK

Našim istraživanjem nastojali smo ispitati postoji li razlika u vremenu odgovaranja na IPIP-100 upitniku ličnosti između ispitanika koji iskreno odgovaraju i onih koji su instruirani da odgovaraju u socijalno poželjnom smjeru. Također smo nastojali ispitati postoji li razlika u vremenu odgovaranja na socijalno osjetljive i socijalno neosjetljive čestice upitnika između “iskrenih” ispitanika i onih koji iskrivljuju svoje odgovore. S obzirom na postavljene probleme moguće je formulirati sljedeće zaključke:

- 1) nije pronađena razlika u ukupnom vremenu odgovaranja, kao ni po pojedinim skalama upitnika, između ispitanika koji su odgovarali iskreno i onih koji su iskrivljavali svoje odgovore
- 2) nije pronađena razlika u vremenu odgovaranja na socijalno osjetljive i socijalno neosjetljive čestice upitnika između ispitanika koji su odgovarali iskreno i onih koji su iskrivljavali svoje odgovore.

Podatak da nismo dobili razlike u ukupnom vremenu odgovaranja na upitnik kao ni na socijalno osjetljive i socijalno neosjetljive čestice između “iskrenih” i “neiskrenih” ispitanika upućuje na potrebu za novim istraživanjima u ovom području koja bi ispitala postavke modela o kongruentnoj shemi Holdena i suradnika (1992).

7. LITERATURA

Barick, M. R. & Mount, M. K. (1996) – “Effects of impression management and self-deception on the predictive validity of personality constructs.

Journal of Applied Psychology, 81, 261-272

Barick, M. R., Mount, M. K. & Judge, T. A. (2001) – “Personality and performance at the beginning of the new millenium: What do we know and where do we go next?

International Journal of Selection and Assessment, 9, 9-30

Bosnar, K., Knezović, Z., Prot., F., Rijavec, M., Zarevski, P.(1984) – “Analiza relacija kognitivnog i konativnog funkcioniranja u selekcionoj situaciji”

Revija za psihologiju, Vol. 13, Br. 1-2, str.15-23

Brunetti, D.G., Schlottmann, R. S., Scott, A. B., & Hollrah, J. L. (1998) – “Instructed faking and MMPI-2 response latencies: The potencial for assesing response validity”.

Journal of Clinical Psychology, 54, 143-153.

Cooper, D., Robertson, I. T. (2006) – “Psihologija odabira zaposlenika”

Naklada Slap, Jastrebarsko

Dilchert, S., Ones, D.S., Viswesvaran, C, Deller, J. (2006) – “Response distortion in personality measurement: born to deceive, yet capable of providing valid self assessments?”

Psychology Science, Volume 48, 2006 (3), p. 209 – 225

Galić, Z. i Jerneić, Ž. (2006) – “Socijalno poželjno odgovaranje u različitim motivacijskim kontekstima: provjera Paulhusovog modela socijalne poželjnosti”,

Suvremena psihologija, Vol. 9. br. 2

Holden, R. R., Kroner, D. G., Fekken, G. C., Popham, S. M. (1992) – “A Model of Personality Item Response Dissimulation”. Journal of Personality and Social Psychology, Volume 63 (2), 272-279.

Holden, R. R. (1995) – “Response Latency Detection of Fakers on Personnel Tests”, *Canadian Journal of Behavioral Science*, 27, 343-355.

Holden, R. R. (1998) – “Detecting Fakers on a Personnel test: Response Latencies versus a Standard Validity Scale”. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 27, 343-355.

Holden, R. R., Wood, L. L. and Tomashewsky, L. (2001) – “Do Response Time Limitation Counteract the Effect of Faking on Personality Inventory Validity?” *Journal of Personality and Social Psychology*, Volume 81 (1), 160-169.

Jackson, C. (2000) – “Psihologijsko testiranje”. Naklada Slap, Jastrebarsko

Khorramdel, L., Kubinger, K. D. (2006) – “The effect of speediness on personality questionnaires: an experiment on applicants within a job recruiting procedure” *Psychology Science*, Volume 48, 2006 (3), p. 378 – 397

Marcus, B. (2006) – “Relationship between faking, validity, and decision criteria in personnel selection” *Psychology Science*, Volume 48, 2006 (3), p. 226 – 246

Motulsky, H. – “Detecting outliers”
www.graphpad.com/articles/outliers.htm

Mueller-Hanson, R. A., Heggstad E. D., Thornton, G. C. (2006) – “Individual differences in impression management: an exploration of the psychological processes underlying faking” *Psychology Science*, Volume 48, 2006 (3), p. 288 – 312

Munivrana, M. i Knezović, Z. (1981) – “Pokušaj empirijske validacije EPI skale laganja”, *Sažeci priopćenja – 7. kongres psihologa SFRJ. Društvo psihologa Hrvatske, Zagreb*, str. 288.

Ones, D. S., Viswesvaran, C. & Schmidt, F. L. (1993) – “Comprehensive meta-analysis of integrity test validities: findings and implications for personnel selection and theories of job performance.” *Journal of Applied Psychology*, 78, 679-703

Parmač, M., Galić, Z. i Jerneiđ, Ź. (in press) – “On-line personality assessment: Are electronic versions equivalent to the traditional one?”

In V. Ćubela Adorić (ed.), 15th Psychology Days in Zadar – Book of Selected Proceedings. University of Zadar

Rosse, J. G., Stecher, M. D., Miller, J. L. & Levin, R. A. (1998) – “The impact of response distortion on preemployment personality testing and hiring decisions”

Journal of Applied Psychology, 83, 634-644

Schmidt, F. L. & Hunter, J. E. (1998) – “The validity and utility of personnel selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings”

Psychological Bulletin, 124, 262-274

Cravens, H. (1992) – “A scientific project locked in time. The Terman Genetic Studies of Genius, 1920s – 1950s”. Am.Psychol., 47 (2), 183-9

Tett, R. P., Jackson, D. N. & Rothstein, M. (1991) – “Personality measures as predictors of job performance: “A meta-analytic review” Personnel Psychology, 44, 703-742

ŹuŹul, M., Knezović, Z. and Vizek-Vidović, V. (1990) – “Faking on Personality Questionnaires: The effect of situation and instruction on the responses in EPQ”,

In G. L. Van Heck et al. (eds.) Personality psychology in Europe, Vol. 3: Foundations, models and inquiries. Lisse, Netherlands:Swers & Zeitlinger.

8. PRILOG

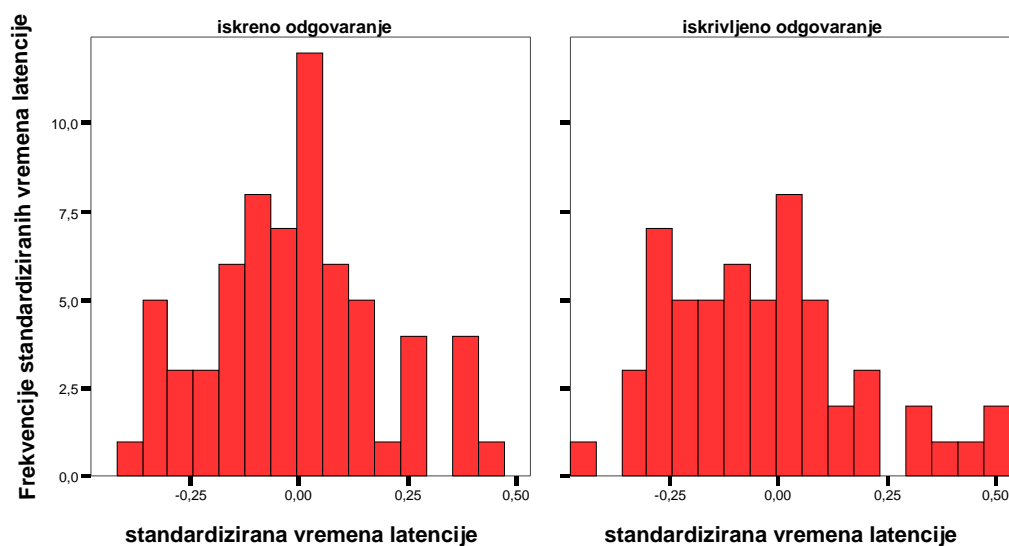
Tablica 8. Aritmetičke sredine i standardne devijacije vremena latencije izražene u sekundama prikazani po pitanjima IPIP-100 upitnika ličnosti

Redni broj pitanja	N	Minimum	Maksimum	M	SD
1	122	3.00	40.00	9.22	4.64
2	122	0.50	27.82	6.14	3.77
3	122	0.50	25.44	6.47	4.14
4	122	1.19	40.00	5.88	5.55
5	122	0.59	40.00	3.75	3.67
6	122	1.44	40.00	5.88	4.42
7	122	0.50	14.50	3.71	1.91
8	122	0.90	23.93	4.86	3.40
9	122	0.50	13.75	4.51	2.60
10	122	0.80	32.00	5.11	3.94
11	122	0.50	14.15	3.87	2.16
12	122	1.66	14.40	4.26	2.10
13	122	1.07	40.00	4.50	4.50
14	122	1.04	28.28	4.42	3.34
15	122	0.85	20.75	3.41	2.72
16	122	1.38	40.00	4.03	3.72
17	122	1.03	21.04	3.38	2.37
18	122	1.00	10.90	3.26	1.74
19	122	1.04	28.50	4.98	3.16
20	122	1.19	26.72	5.11	3.90
21	122	1.43	15.22	4.35	2.47
22	122	1.06	25.79	4.58	3.31
23	122	1.84	25.19	4.45	2.66
24	122	1.00	16.90	4.18	2.81
25	122	1.03	12.69	3.10	1.70
26	122	1.18	11.43	3.78	1.70
27	122	1.06	16.91	3.72	2.17
28	122	1.28	40.00	4.73	3.78
29	122	1.31	18.97	4.88	2.82
30	122	1.13	14.78	4.36	2.8
31	122	0.50	16.66	4.83	2.60
32	122	1.22	17.09	4.55	2.81
33	122	0.50	22.41	3.35	2.40
34	122	1.06	18.97	3.89	2.62
35	122	0.50	13.44	4.26	2.50
36	122	1.38	24.84	4.49	2.86
37	122	1.19	32.16	4.25	3.14
38	122	1.18	20.22	3.79	2.78

Redni broj pitanja	N	Minimum	Maksimum	M	SD
39	122	0.50	21.38	4.95	3.11
40	122	0.59	19.47	4.70	2.38
41	122	0.50	27.19	5.50	3.35
42	122	0.50	12.40	4.06	2.05
43	122	0.75	18.15	3.94	2.44
44	122	0.50	22.97	3.51	2.67
45	122	1.04	15.56	3.75	2.34
46	122	0.56	21.25	4.45	2.97
47	122	0.50	20.25	4.34	3.14
48	122	0.56	23.90	3.68	2.77
49	122	0.50	16.63	4.45	2.76
50	122	0.50	33.62	5.33	4.12
51	122	0.50	18.25	3.59	2.52
52	122	1.00	35.00	4.48	3.63
53	122	0.56	11.93	3.94	2.18
54	122	0.50	16.81	4.57	2.71
55	122	0.56	10.53	3.90	1.84
56	122	0.57	20.68	4.01	2.63
57	122	2.00	18.00	3.94	2.15
58	122	0.90	18.00	3.59	2.22
59	122	0.56	21.72	3.74	3.03
60	122	0.56	12.88	3.96	1.94
61	122	0.72	14.00	3.30	1.93
62	122	0.56	27.75	3.52	2.84
63	122	0.50	13.60	3.58	2.19
64	122	0.56	23.31	3.51	2.90
65	122	0.90	23.20	3.17	2.95
66	122	0.72	8.31	3.20	1.41
67	122	0.56	8.50	3.21	1.43
68	122	0.50	13.69	3.84	2.28
69	122	0.50	17.91	3.39	2.57
70	122	1.34	15.53	4.58	2.58
71	122	0.50	14.10	3.55	2.09
72	122	1.00	17.00	3.05	2.45
73	122	0.72	20.84	4.85	2.90
74	122	0.72	10.84	2.76	1.32
75	122	0.56	9.59	3.45	1.64
76	122	0.50	19.72	3.67	2.15
77	122	0.50	20.94	4.12	2.58
78	122	0.71	10.25	3.55	1.79
79	122	0.57	31.53	3.81	3.44
80	122	0.50	14.41	2.66	1.69
81	122	0.56	14.81	3.60	2.48
82	122	0.50	8.85	2.77	1.53
83	122	0.72	15.73	3.36	2.18
84	122	0.53	14.03	3.19	1.82

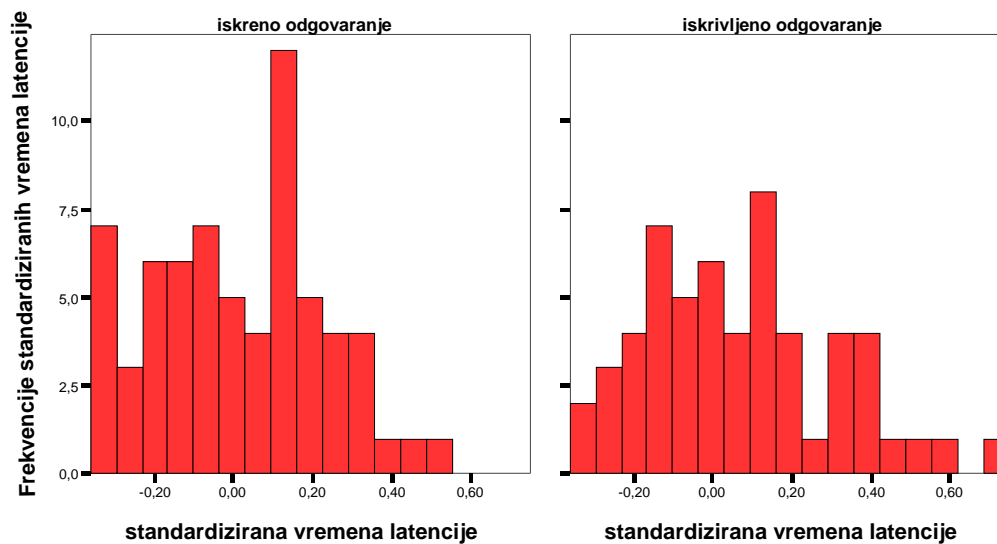
Redni broj pitanja	N	Minimum	Maksimum	M	SD
85	122	0.96	16.44	3.11	1.90
86	122	0.50	13.38	3.32	2.12
87	122	0.56	11.53	3.41	1.92
88	122	0.50	8.87	3.03	1.36
89	122	0.53	7.69	3.05	1.32
90	122	0.50	11.22	3.73	1.99
91	122	0.50	10.93	3.81	1.66
92	122	0.56	28.43	3.67	3.10
93	122	0.53	14.46	3.04	2.11
94	122	0.50	16.69	3.87	2.37
95	122	0.72	40.00	3.53	3.66
96	122	0.71	13.28	3.74	2.44
97	122	0.50	8.37	2.21	1.40
98	122	0.50	12.0	2.37	1.53
99	122	0.56	8.18	2.90	1.26
100	122	0.88	27.03	4.72	3.27
Ukupni N	122				

Graf 1. Distribucije standardiziranih vremena latencije na skali ekstraverzije IPIP-100 upitnika ličnosti između 2 motivacijske situacije

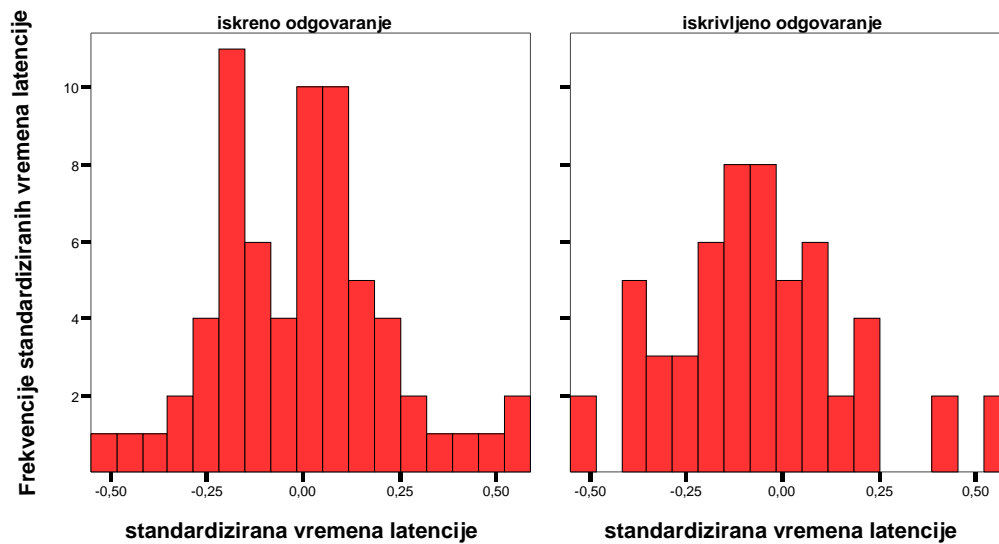
Napomena: negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

Graf 2. Distribucije standardiziranih vremena latencije na skali ugodnosti IPIP-100 upitnika ličnosti između 2 motivacijske situacije

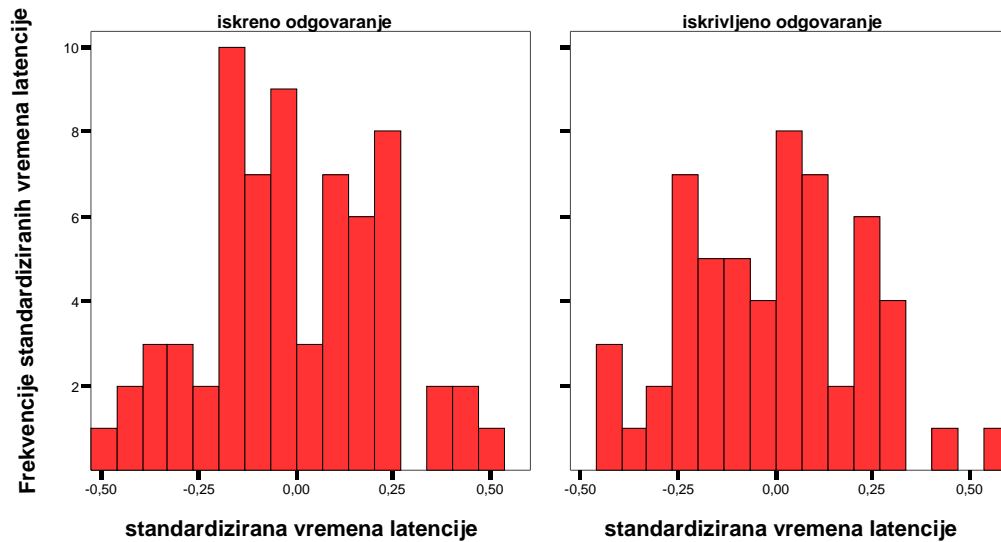
Napomena: negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

Graf 3. Distribucije standardiziranih vremena latencije na skali savjesnosti IPIP-100 upitnika ličnosti između 2 motivacijske situacije

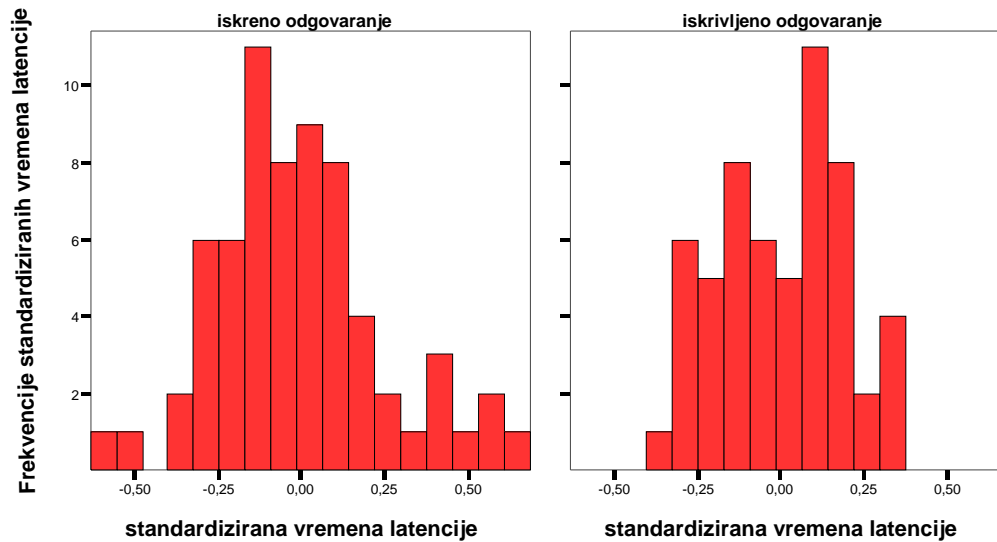
Napomena: negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

Graf 4. Distribucije standardiziranih vremena latencije na skali intelekta IPIP-100 upitnika ličnosti između 2 motivacijske situacije

Napomena: negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

Graf 5. Distribucije standardiziranih vremena latencije na skali neuroticizma IPIP-100 upitnika ličnosti između 2 motivacijske situacije

Napomena: negativne z-vrijednosti znače kraće vrijeme latencije

Tablica 9. Karakteristike odgovora ispitanika na socijalno osjetljive čestice IPIP-100 upitnika ličnosti u 2 motivacijske situacije

Čestica	Iskreno odgovaranje		Iskrivljeno odgovaranje		t
	M	SD	M	SD	
10. Lako podliježem stresu	3.11	1.07	1.63	.82	8.46**
11. Odmah obavljam kućne poslove	2.67	1.07	4.02	1.15	-6.66**
12. Ostavljam nered u svojoj sobi	3.06	1.28	1.79	1.09	5.88**
13. Često zaboravljam vratiti stvari na njihovo mjesto	2.91	1.19	1.68	.92	6.32**
14. Često sam zabrinut (zabrinuta)	3.15	1.04	1.96	.93	6.58**
15. Lako me je razdražiti	2.61	.93	1.48	.83	7.00**
16. Teško mi je prionuti poslu	2.98	1.00	1.88	1.15	5.72**
17. Ostavljam svoje stvari posvuda	2.65	1.16	1.55	.85	5.88**
18. Gundam	2.80	1.06	1.71	.93	6.00**

Napomena: ** $p < .01$

Tablica 10. Karakteristike odgovora ispitanika na socijalno neosjetljive čestice IPIP-100 upitnika ličnosti u 2 motivacijske situacije

Čestica	Iskreno odgovaranje		Iskrivljeno odgovaranje		t
	M	SD	M	SD	
10. Vrijeđam ljude	2.11	1.05	2.04	1.40	.32
11. Imam bujnu maštu	4.12	.92	4.09	.94	.19
12. Imam meko srce	3.82	1.01	4.05	.90	-1.35
13. Rijetko sam razdražen	3.23	.89	3.50	1.41	-1.30
14. Trudim se izbjeći intelektualne tipove	1.88	.73	1.75	1.03	.80
15. Osjetljiv (a) sam na tuđe osjećaje	3.74	.97	3.77	1.16	-.13
16. Provodim vrijeme razmišljajući	4.00	.77	4.02	.88	-.12
17. Ni u što se previše ne zadubljujem	2.15	.85	1.84	1.04	1.83
18. Preplavljaju me osjećaji	3.47	1.01	3.14	1.18	1.65

Napomena: $p > .05$